

УДК 338.24

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-34

БЕЛІКОВА Н. В.

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України

МИЦА Н. В.

Хмельницький економічний університет

СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано складові механізму державної підтримки розвитку енергозбереження в Україні. Невідповідність між наявністю власних енергоносіїв та потребою в них, вичерпність паливно-енергетичних ресурсів, загострення екологічних проблем, зумовлених видобутком, транспортуванням, переробкою та споживанням енергоресурсів, окреслюють тенденцію до загострення енергетичних питань в світі загалом та Україні зокрема. Енергозбереження та енергоефективність стають пріоритетними напрямками енергетичної політики дедалі більшої кількості країн, що зумовлено вичерпністю паливно-енергетичних ресурсів, посиленням техногенного впливу на навколишнє середовище, невідповідністю власних запасів ресурсів та потребою в них. Україна є енергодефіцитною державою, яка сьогодні лише частково задовольняє потреби в паливі та енергії за рахунок власних ресурсів, що негативно впливає на її енергетичну безпеку. Тому енергозберігаюча політика є необхідною умовою подальшого розвитку країни. Державне регулювання енергоефективності, як процес формування умов для оптимального використання енергетичних ресурсів, повинно створити умови для діяльності органів державної влади щодо вироблення державної політики енергоефективності, визначення та результативного застосування механізмів її реалізації. Розглянуто наявність регуляторних заходів енергоефективності окремих країн світу та проведена порівняльна оцінка ефективності їх дії в Україні та світі. В Україні на сьогодні реалізовані всі можливі інструменти впливу на ефективність споживання енергетичних ресурсів, але ефективність використання енергоресурсів є дуже низькою. Державне регулювання залежно від мети може мати підтримуючий чи стримуючий напрям. Механізм державного регулювання розвитку енергозбереження в Україні повинен підтримувати ефективне енергоспоживання. Визначено структуру комплексного механізму державної підтримки розвитку енергозбереження в Україні. Розглянуто особливості реалізації енергозберігаючої політики на макrorівні.

Ключові слова: енергозбереження, енергоефективність, механізм державної підтримки, розвиток енергозбереження.

BIELIKOVA N.

Research Center for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine

MYTSA N.

Khmelnytsky University of Economics

COMPONENTS OF THE MECHANISM OF STATE SUPPORT FOR ENERGY SAVING DEVELOPMENT IN UKRAINE

The components of the mechanism of state support for the development of energy saving in Ukraine are analysed in the article. The discrepancy between the availability of own energy resources and the need for them, the exhaustion of fuel and energy resources, the aggravation of environmental problems caused by the extraction, transportation, processing and consumption of energy resources outline the trend of aggravation of energy issues in the world in general and in Ukraine in particular. Energy saving and energy efficiency are becoming priority areas of energy policy in more and more countries, due to the depletion of fuel and energy resources, increasing man-made impact on the environment, the mismatch of own resources and the need for them. Ukraine is an energy-deficient country that today only partially meets its fuel and energy needs through its own resources, which has a negative impact on its energy security. Therefore, energy saving policy is a necessary condition for further development of the country. State regulation of energy efficiency, as a process of creating conditions for optimal use of energy resources, should create conditions for public authorities to develop state energy efficiency policy, define and effectively apply mechanisms for its implementation. Existence of regulatory measures of energy efficiency of some countries of the world is considered and a comparative assessment of their effectiveness in Ukraine and the world is made. Today, all possible tools to influence the efficiency of energy consumption are implemented in Ukraine, but the efficiency of energy use is very low. Government regulation, depending on the purpose, may have a supportive or restraining direction. The mechanism of state regulation of energy saving development in Ukraine should support efficient energy consumption. The structure of the complex mechanism of state support for the development of energy saving in Ukraine is determined. The peculiarities of implementation of the energy saving policy at the macro level are considered in the article.

Key words: energy saving, energy efficiency, mechanism of state support, development of energy saving.

Вступ. Вектор розвитку національної економіки в сучасних умовах суттєво змінюється. Щоб зайняти своє місце на міжнародній арені, національній економіці слід забезпечувати економічний ріст при незмінній або навіть спадаючій кількості спожитих ресурсів. Це стосується як сировинних, трудових, фінансових, так і енергетичних ресурсів. Це особливо актуальним є для економіки України, зважаючи на енергетичну залежність та низьку ефективність споживання енергоресурсів.

Здійснення енергозберігаючої політики в Україні сьогодні не призводить до помітних позитивних зрушень. Україна, будучи енергодефіцитною країною, яка більшу частину потреби в енергоресурсах задовольняє за рахунок імпорту, характеризується одним з найвищих показників енергоємності ВВП в світі. Це послаблює енергетичну безпеку країни і вимагає термінових дій на всіх рівнях, зумовлює необхідність

здійснення переходу від вирішення локальних задач енергозбереження до розв'язання комплексних системних задач. Зменшення енергоємності ВВП в Україні можливе шляхом активної реалізації потенціалу енергозбереження на всіх рівнях: від загальнодержавного рівня до рівня конкретного споживача. Зацікавленість конкретного споживача до енергозбереження можна стимулювати через механізм державної підтримки.

Аналіз публікацій. Дослідженням державної енергозберігаючої політики займаються Геєць В.П., Єрмілов С.Ф., Микитенко В.В., Ратушняк Г.С., Суходоля О. та ін. Суходоля О. досліджує взаємозв'язок між ринковими державними механізмами регулювання енергозбереження. Микитенко В.В. та Єрмілов С.Ф. більше уваги приділяють визначенню критеріїв енергоефективності та розробці енергетичної політики на засадах синергетичного підходу. Проте здебільшого наукові дослідження не знаходять практичного втілення, чим і пояснюється відсутність помітних зрушень у вирішенні проблеми енергозбереження на макроекономічному рівні.

Метою дослідження. Систематизація складових механізму державної підтримки розвитку енергозбереження в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні дуже гостро стоїть питання надійного та доступного забезпечення паливно-енергетичними ресурсами. Кризові явища в ПЕК загрожують національній безпеці, негативно впливають на розвиток економіки та спричиняють соціальні конфлікти. Світовий досвід дає певні рекомендації щодо розв'язання цієї проблеми, зокрема структурну перебудову економіки на користь менш енергомістких галузей, енергозбереження, застосування відновлюваних джерел енергії [6]. Ці заходи спроможні суттєво поліпшити ситуацію в ПЕК нашої держави, тому в жодному разі не можна ними знехачувати. Проте помітний позитивний ефект буде досягнуто лише за умови системного підходу, коли енергозбереження буде активно впроваджуватися на рівні держави, народного господарства, окремих галузей, підприємств та конкретних споживачів.

Управління енергоефективністю доцільно розуміти як комплекс дій, спрямованих на оптимізацію використання енергетичних ресурсів, що передбачає найкращу комбінацію цих ресурсів (з урахуванням їх обсягу, питомих витрат, вартості, інноваційності та ін.) для досягнення максимального ефекту від їх використання.

Державне регулювання енергоефективності як процес формування умов для оптимального використання енергетичних ресурсів має створити умови для діяльності органів державної влади щодо вироблення державної політики енергоефективності, визначення та результативного застосування механізмів її реалізації.

Реалізація енергозберігаючої політики на макrorівні потребує узгоджених дій на всіх рівнях державного управління та фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, які, зазвичай, є в обмеженій кількості, а тому, природно, виникає питання щодо оптимального використання наявних ресурсів. Слід зауважити, що державне регулювання енергозбереження потребує виваженого підходу. З одного боку, слід забезпечити сприятливі умови для активізації здійснення енергозберігаючої політики, а з іншого – звести до мінімуму державне втручання в ці процеси, щоб не усунути дію ринкових механізмів. В основі ринкового механізму енергозбереження лежить еластичність попиту на енергію по ціні та доходу. При цьому, необхідно пам'ятати, що головним інструментом стимулювання економії енергії та інших ресурсів, повинен стати саме ринковий механізм, а національна енергетична політика, основною частиною якої є елементи адміністративного управління, повинна бути регулюючим та стимулюючим факторами в цьому процесі.

Для досягнення результатів, зазначених в Енергетичній стратегії України, необхідна державна підтримка в галузі енергоефективності та енергозбереження. Державна політика в галузі енергозбереження повинна забезпечувати:

- надання можливості енергоспоживачам приймати участь при найбільш сприятливих умовах в інвестуванні енергозберігаючих проектів;
- залучення у сферу енергозбереження інвестиційних ресурсів банків та інших зацікавлених міністерств та відомств;
- видача ліцензій на виробництво енергозберігаючого обладнання і впровадження екологічно чистих енергозберігаючих технологій;
- організація демонстраційних проектів у сфері енергозбереження;
- організація енергоаудитів, попередніх досліджень, а також консультативної допомоги у проведенні експертизи в галузі енергоспоживання та енергоефективності;
- проведення експертизи з метою визначення ступеня впливу заходів з підвищення енергоефективності на навколишнє середовище;
- мобілізація та залучення партнерів до проведення наукових досліджень і розробок зі створення й освоєння нових енергозберігаючих технологій;
- підвищення інформованості споживачів про переваги енергозбереження, можливі напрямки зростання енергоефективності [1].

В Україні на сьогодні реалізовані всі можливі інструменти впливу на ефективність споживання енергетичних ресурсів: існує державний контроль, функціонує система адміністративних санкцій,

здійснюється регулювання енергосектору, розроблені та впроваджені стандартизація й сертифікація, створені фонди енергозбереження та спеціалізована державна агенція, розроблені економічні та фінансові механізми управління енергоефективністю [4]. При цьому Україна вкрай неефективно та нерационально споживає енергетичні ресурси. У таких державах як Данія, Польща та США реалізовані лише окремі з перерахованих інструментів (табл. 1), проте енергоресурси використовуються значно ефективніше.

Таблиця 1

Наявність регуляторних заходів енергоефективності окремих країн світу [2]

Країна	Регуляторні інструменти енергоефективності						
	Державний контроль	Адміністративні санкції	Регулювання енергосектору	Стандартизація, сертифікація	Фонди енергозбереження	Спеціалізована державна агенція	Економічні фінансові механізми
Білорусія	+	+	+	+	+	+	+
Болгарія	+	-	+	+	+	+	+
Великобританія	+	-	+	+	+	+	+
Данія	+	-	+	-	-	-	+
Німеччина	-	-	-	-	-	-	+
Польща	-	+	+	+	-	-	+
Росія	+	+	+	+	+	-	+
Румунія	+	+	+	+	+	+	+
США	-	-	+	+	+	+	+
Україна	+	+	+	+	+	+	+
Франція	-	-	-	-	-	-	+
Чехія	+	+	+	+	-	+	+
Швеція	-	-	+	-	-	-	+
Японія	-	+	+	+	-	-	+

«+» - є зазначений інструмент;

«-» - відсутній інструмент в регуляторній політиці енергозбереження

В середньому країни ЄС залежать від імпортерів енергоресурсів на 51 %. Близькою до цього показника є енергозалежність таких розвинутих країн Європи, як ФРН (61,4 %), Франція (50 %), Австрія (64,7 %). Багато країн світу мають значно нижчі показники забезпечення власними первинними паливно-енергетичними ресурсами, зокрема, в Японії їх частка не перевищує 7 %, в Італії становить близько 18 % [5]. Рівень енергозалежності України є середньоевропейським, однак характеризується низьким рівнем диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, насамперед нафти, природного газу та ядерного палива. Сьогодні відсутня альтернатива розвитку власних енергозберігаючих технологій та збільшенню використання альтернативних джерел енергії для покращення енергозабезпечення при одночасному посиленні енергетичної безпеки країни [3].

Внаслідок реалізації цілеспрямованих регуляторних заходів, пов'язаних із впровадженням енергозберігаючих технологій у різних галузях народного господарства, запровадженням маркування та жорсткіших норм і стандартів енергоспоживання, розширення енергосервісних послуг і нарощенням виробництва відновлюваних джерел енергії, рівень енергоефективності економіки ЄС протягом 90-х років щороку зростає в середньому на 1,5 %, а з 2000 р. темпи його зростання зменшилися до 0,5 % за рік.

У загальному вигляді механізм управління повинен складатися з суб'єкта, об'єкта, мети та завдань управління, принципів, засобів впливу та контролю.

Державне регулювання, в залежності від мети, може мати підтримуючий чи стримуючий напрям. Механізм державного регулювання розвитку енергозбереження в Україні повинен мати підтримуюче спрямування. Структура механізму державної підтримки розвитку енергозбереження в Україні, на наш погляд, є такою: суб'єкт, об'єкт, мета, принципи, механізми впливу (рис. 1).

Мета і завдання державного регулювання визначені у Енергетичній стратегії України на період до 2030 р. та ін. програмних документах. На сьогодні цілями державного регулювання енергоефективності є: збільшення ВВП України за рахунок економічно-ефективного розвитку ПЕК; створення умов для надійного та якісного задоволення попиту на енергетичні продукти; підвищення енергетичної безпеки держави; підвищення ефективності споживання та використання енергопродуктів; зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище і забезпечення цивільного захисту у сфері техногенної безпеки ПЕК [1]. Більш конкретними цілями є підвищення енергоефективності виробництва на 30 % до 2020 р. порівняно з 2015 роком шляхом впровадження ресурсозбереження в енергетиці та галузях, що споживають енергію і енергоносії; збільшення обсягу використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії до 8 % у 2020 р. [1]. Слід відмітити, що формулювання мети і завдань державного регулювання енергоефективності має базуватися на довгостроковому прогнозуванні з обов'язковим використанням методології технологічного прогнозування і Форсайту (як на центральному, так і на регіональному рівнях). Принципи державного регулювання визначаються метою та особливостями державного управління

енергоефективністю. Вони є визначальними для методів і технології впливу, тобто принципи визначають, які методи і як саме мають використовуватися.

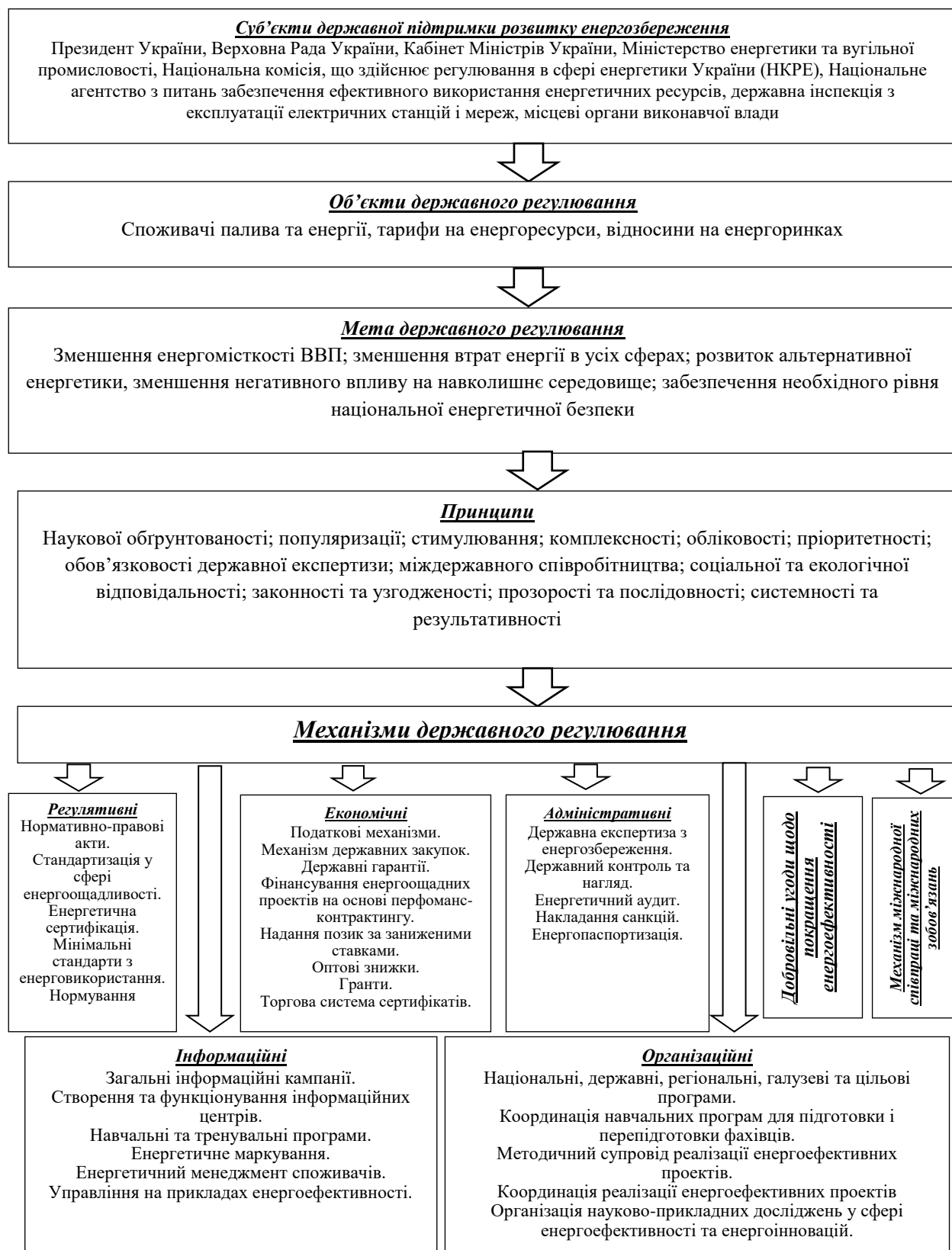

Рис. 1. Структура комплексного механізму державної підтримки розвитку енергозбереження в Україні

Основними принципами державної політики у сфері енергозбереження визначено:

а) створення державою економічних і правових умов заінтересованості в енергозбереженні юридичних та фізичних осіб;

б) здійснення державного регулювання діяльності у сфері енергозбереження на основі застосування економічних, нормативно-технічних заходів управління;

в) пріоритетність вимог енергозбереження під час здійснення господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної з видобуванням, переробкою, транспортуванням, зберіганням, виробленням та використанням паливно-енергетичних ресурсів;

г) наукове обґрунтування стандартизації у сфері енергозбереження та нормування використання паливно-енергетичних ресурсів, необхідність дотримання енергетичних стандартів та нормативів при використанні палива та енергії;

д) створення енергозберігаючої структури матеріального виробництва на основі комплексного вирішення питань економії та енергозбереження з урахуванням екологічних вимог, широкого впровадження новітніх енергозберігаючих технологій;

е) обов'язковість енергетичної експертизи;

є) популяризація економічних, екологічних та соціальних переваг енергозбереження, підвищення громадського освітнього рівня у цій сфері;

ж) поєднання методів економічного стимулювання та фінансової відповідальності з метою раціонального використання та економного витрачання паливно-енергетичних ресурсів;

з) встановлення плати за прямі втрати і нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;

к) вирішення проблем енергозбереження у поєднанні з реалізацією енергетичної програми України, а також на основі широкого міждержавного співробітництва [2].

Вказані механізми більшою мірою є методами впливу як державних, так і недержавних інституцій. Якщо поєднувати ці інституції, то механізм управління енергоефективністю має складатися з державного механізму регулювання, муніципального механізму регулювання та механізму громадського впливу.

Регулятивні механізми регулювання передбачають розробку, реалізацію і, у разі потреби, вдосконалення нормативно-правових актів у сфері енергозбереження. Нормативно-правову базу сфери енергоефективності складають 7 законів України та понад 150 нормативно-правових актів, зокрема, закони України «Про енергозбереження», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного потенціалу», «Про теплопостачання», «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види рідкого і газового палива» та ін. [7].

До регулятивних механізмів слід віднести також ліцензування, стандартизацію, сертифікацію, нормування, державний контроль та нагляд, державну експертизу, енергопаспортизацію, накладання санкцій, приписів та ін.

Організаційні методи включають такі інструменти, як розробка і реалізація (спільно з органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими особами) національних, державних, регіональних, галузевих та цільових програм; координація навчальних програм для підготовки і перепідготовки фахівців; методичне супроводження реалізації енергоефективних проектів; координація реалізації різних енергоефективних проектів; організація науково-прикладних досліджень у сфері енергоефективності та енергоінновацій; сприяння в розробці та реалізації енергоінноваційних проектів; результативна співпраця у питаннях реалізації державної політики енергоефективності з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, науковими та навчальними установами, консалтинговими організаціями та виробничими підприємствами; організація практичної реалізації можливостей міжнародної співпраці та ін.

Економічні методи охоплюють інструменти податкового стимулювання та обмеження, здешевлення кредитів, митних стимулюючих тарифів та квот, державної фінансової допомоги, державних закупівель, державних гарантій та ін.

Інформаційні методи охоплюють проведення семінарів, роз'яснювальної роботи, консультування, інтерактивного діалогу, нарад; використання СМІ, мережі Інтернет; проведення обговорень, тренінгів, презентаційних заходів та ін.

Технологія державного регулювання охоплює умови застосування тих чи інших методів і відповідних засобів, їх послідовність, порядок використання і спосіб поєднання. Заходи державного регулювання є достатньо чисельними і мають постійні резерви вдосконалення. Комплекс механізмів та заходів представлено в програмах енергозбереження та енергоефективності, при чому для більшості з них визначено виконавців, джерела фінансування і терміни реалізації. Проте, слід відмітити, що оптимізація використання та поєднання цих засобів в довгостроковій перспективі (за критерієм ефективності та вибору тих засобів, найбільш імовірні науково-обґрунтовані наслідки впливу яких є найкращими) є проблемним питанням.

Висновки. Відсутність чіткої та врегульованої державної політики, наявність системних недоліків і низька ефективність та результативність державного управління в цій сфері продовжує сповільнювати можливість досягнення значних результатів в галузі енергозбереження. Пріоритетність енергозбереження не простежується у рішеннях органів влади ні державної, ні регіональних.

Законодавство з питань енергозбереження не відповідає сучасному рівню розвитку суспільних відносин, дії органів виконавчої влади з реалізації державної політики щодо енергоефективності не мають системного характеру, а запроваджені механізми державного управління не здійснюють належного впливу

на процеси, що визначають рівень енергоефективності національної економіки. Сучасне розуміння політики енергоефективності як інструменту лише технічного регулювання економіки не відображає її суті, а державна економічна політика не стимулює споживачів енергоресурсів до їх ефективного використання. І хоча зростання цін на паливно-енергетичні ресурси вже є вагомим стимулом, в умовах фінансової кризи його вплив обмежується низькими фінансовими можливостями підприємств.

Реалізація широкомасштабної енергозберігаючої політики в Україні постійно відкладається, що обумовлено рядом причин: недосконалість нормативно-законодавчої бази; нестача коштів; відсутність системного підходу, першочергове вирішення локальних задач.

Література

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: офіц. вид. станом на 18 серпня. 2017 р. // Урядовий кур'єр. – 08.09.2017. – № 167.
2. Про енергозбереження: закон України від 08.06.2017 № 2095-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 32. – С. 344.
3. Брич В. Я. Розбудова ринку енергосервісних послуг: світовий досвід та українські реалії / В. Брич, М. Федірко, Л. Франчук, В. Микитюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2017. – № 3. – С. 7–20.
4. Дзяди́кевич Ю. В. Теоретичні і практичні аспекти ресурсозбереження / Ю. В. Дзяди́кевич, Б. Р. Гевко // Інноваційна економіка. – 2016. – № 3-4 (62). – С. 103–107.
5. Дзяди́кевич Ю.В. Організаційно-економічний механізм енергозбереження: монографія / Ю. В. Дзяди́кевич, В. Я. Брич, В. В. Дзеджула, Р. Б. Гевко та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2018. – 154 с.
6. Захаров В. С. Зарубіжний досвід та механізми фінансування розвитку енергетики / В. С. Захаров // Економіка та держава. – 2017. – № 3. – С. 93–96.
7. Телюк К. Ф. Енергозбереження як складова системи вдосконалення суспільного виробництва / К. Ф. Телюк, М. С. Білокриницька, В. І. Кравчук // Регіональна економіка. – 2017. – № 2. – С. 46–54.

References

1. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist»: ofits. vyd. stanom na 18 serpnia. 2017 r. // Uriadovyi kurier. – 08.09.2017. – № 167.
2. Pro enerhozberezhennia: zakon Ukrainy vid 08.06.2017 № 2095-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 2017. – № 32. – S. 344.
3. Brych V. Ya. Rozbudova rynku enerhoservisnykh posluh: svitovyi dosvid ta ukraïnski realii / V. Brych, M. Fedirko, L. Franchuk, V. Mykytiuk // Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. – 2017. – № 3. – S. 7–20.
4. Dziadykevych Yu. V. Teoretychni i praktychni aspekty resursozberezhennia / Yu. V. Dziadykevych, B. R. Hevko // Innovatsiina ekonomika. – 2016. – № 3-4 (62). – S. 103–107.
5. Dziadykevych Yu.V. Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm enerhozberezhennia: monohrafiia / Yu. V. Dziadykevych, V. Ya. Brych, V. V. Dzhedzhula, R. B. Hevko ta in. – Ternopil: TNEU, 2018. – 154 s.
6. Zakharov V. S. Zarubizhnyi dosvid ta mekhanizmy finansuvannia rozvytku enerhetyky / V. S. Zakharov // Ekonomika ta derzhava. – 2017. – № 3. – S. 93–96.
7. Teliuk K. F. Enerhozberezhennia yak skladova systemy vdoskonalennia suspilnoho vyrobnytstva / K. F. Teliuk, M. S. Bilokrynyska, V. I. Kravchuk // Rehionalna ekonomika. – 2017. – № 2. – S. 46–54.

Надіслана/Written: 23.01.2020

Надрукована/Printed: 10.03.2020

Рецензент: д. е. н., проф. Войнарєнко М. П.